

BALAJTHY ÁGNES

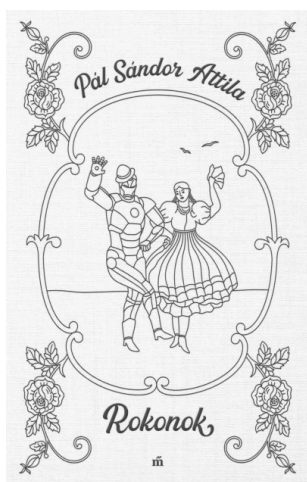
Kosztolányi, Bödőcs és a banyatank

PÁL SÁNDOR ATTILA: ROKONOK

A kétezertizes évek magyar lírájába Pál Sándor Attila versesköteteinek (*Pontozó, Dívó Balladáskönyv*) köszönhetően került vissza a népköltészet mint poétikai tényező. Szövegei nem ideologikusan, nem előíró jelleggel, de nem is az olcsó paródia eszköztárával közelítettek a magyar kultúra mélyrétegéhez; élő, lélegző nyelvi anyagként mutatták fel azt. A szerző első prózakötete, a *Rokonok* elsőként a maga emlékezetes falvédőmotívumos borítójával hívja fel magára a figyelmet, melynek közepén az egyik novellában is feltűnő Vasember néptáncol. Izgalmas, ahogy a különböző korszakok népszerű kultúrájának rétegei (az „autentikus” népművészet, a modernizálódó népi lakáskultúra és a kortárs mémuniverzum) rakódnak egymásra ezen a Visnyai Zoltán által készített képen, Pál Sándor Attila hűséges olvasójaként viszont az eddigi kötetekben kidolgozott költészeti projektre való visszautalást is felfedezni véltem benne. Éppen ezért nagyon kíváncsi voltam arra, hogy az olvasás során beigazolódik-e ez a feltevésem; hogy tetten érhető-e valódi folytonosság Pál Sándor Attila versei és prózaszövegei között. Hogy oldható meg az író számára például az a probléma, hogy népköltészet van, „népi novella” viszont nincsen? (Előzetes figyelmeztetés: a kritikában konkrét cselekményfordulatokra is kitérek majd.)

Nos, a *Rokonok* nem konstruál meg önmaga számára valamilyen korábban nem létező hagyományt; elbeszéléstechnikája, prózapoétikai megoldásai elsősorban a(z egyik mottót is jegyző) Karinthy, Kosztolányi, illetve Örkény írásművészetéből táplálkoznak. A kötet kifejezetten rövid, csattanószerű zárlattal ellátott novellákból áll, melyek egy része a tárca műfaji jegyeit hordozza. Ahogy az egyazon sémára épülő címek is jelzik (*Az öreg, A kormányos, Spitzer úr, Oppenheim úr*), ezeket a szövegeket nem az egy-két mondatban összefoglalható cselekményük teszi érdekfeszítővé, hanem a bennük életre keltő furcsa figurák, akik-

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2021
100 oldal, 2499 forint

tiszatáj

nek sorsa elválaszthatatlannak tűnik élőhelyüktől – legyen az egy kiskocsmá, egy Kádár-kocka szükös vagy a Kiskunság, a Duna-part tágasabb világa. A kifejezetten hétköznapi díszletek között játszódó történetek valóságanalóg ábrázolásmódját gyakran megbontja egy-egy látványosan kitalált, groteszk mozzanat: a képregényrajongó egy nap Vasember páncéljára talál a könyvespolcok mögött, az adatközlő hangja a néprajzkutató fejében szólal meg; az újdonsült gazda elkezd túlságosan is hasonlítani kutyájára. A kötet hatáseffektusai tehát folytonosan az ismerős és a váratlan, az otthonos és a meghökkentő közötti játéktérben mozognak. Habár Móricz prózájához a könyvnek vajmi kevés köze van, a cím innen nézve mégiscsak megvilágító erejű. Hiszen a „rokonok” hangsúlyosan nem mi vagyunk; ők azok, akiket ununk, akiknek lenézzük az ízlését, akikhez nem akarunk hasonlítani – valami ugyanakkor mégis összeköt velük, akár akarjuk, akár nem. A kötet szövegei hol az ironikus distanciateremtés, hol a megengedő humor segítségével érik el, hogy ráismerjünk az elbeszél figurákban saját „rokonaink”-ra (avagy önmagunkra mint mások „rokonára”). Számos olyan megfigyelést tartalmaznak, melyek egy-egy apró részletet, megszokott gyakorlatot a mai magyar közállapotok allegóriájává tágítanak („Megváltozott a név is, Székely Söröző lett hivatalosan, kint lakkozott fatáblán, hegyes betűkkel a bejárat fölött, alatta rovásírással; persze bármi lehetett volna odaírva, senki sem tudta elolvasni; 15), de az atmoszférateremtés finomabb és zsigeribb, nehezebben felfejthető, kevésbé publicisztikus eljárásaival is élnek („Egy helyről tévéduruzsolás, *Walker a texasi kopó.*” 10; „A szobanövényiszag.” 98; „Néhány házon a repedések úgy cikáztak, mintha egy láthatatlan vonalon megtörne a levegő” 93). Az ismerősség, vagy még inkább a hitelesség érzetét fokozza, hogy a novellák erőltetett szlenghasználatától mentes, élőbeszédszerű nyelvhasználata meggyőzően természetes.

A kötetborító által vizuálisan megidézett „népiesség” elsősorban a könyv tematikus rétegeivel hozható összefüggésbe. A szereplők tetemes hányada az egyre zsugorodó vidéki, mezőgazdasági termelésből élő kistelepülések lakója (azaz a leginkább hiányával tüntető paraszti kultúra távoli örökösei) vagy néptáncosok (akik már tudatosan fordulnak eme örökség felé.) Pál Sándor Attila néptáncosai egy olyan szubkultúra tagjai, melyet (nem függetlenül a kötet problémafelvetéseitől) azok a kérdések foglalkoztatnak, hogy mi választja el az autentikust a művitől, hogy a táncot színpadi előadásként vagy a hétköznapi organikus részeként kell-e értelmeznünk. Ezek a reflexiók viszont meglehetősen vázlatosan és elnagyoltan épülnek be a szövegekbe. Biztos vagyok benne, hogy a kiábrándult néptáncművész monológjából álló *A dohányos*-nak vannak csak a bennfentesek számára érthető belső poénjai, és sok táncházrajongó szerette meg a könyvet éppen ezek miatt, de a szöveget nem viszik színre a (nép)táncot mint világtapasztalatot. A népiességnek viszont van egy másik vonatkozása is. Amikor a szerző a kötet végén Mészöly és Platón mellett Bödöcs Tibort és Fábry Sándort is feltünteti a kötetben található idézetek forrásai között, gesztusa egyrészt a magasműveltség és a popkultúra egy szinten való kezelését demonstrálja, amit a recepció is szépen visszaigazol. Az egyik kritikus a *Hanta boy* című vígjátékot (Pap Sándor Zsigmond), a másik (Boldog Zoltán) a „becsületen város”-ba elkalauzoló Esti Kornélnovellát fedezte fel a *Banyatank* alapötlete (a vonaton együtt utazók udvariaskodás helyett nyíltan kimondják, amit gondolnak) mögött – és a kötet kontextusában mindkét megközelítésmód egyformán relevánsnak bizonyul. A humoristák említése (nem fektettem elég filológiai munkát a vendégszövegek felkutatásába, de *A dohányos* „szevasztok, szegődiek”-kel köszönő pesti figurája tényleg egy Bödöcs-anekdotába kíván-

kozik) viszont mintha a kötet azon szándékáról is árulkodna, hogy rávilágítson a jelenkori népszerű kultúra és az egykori népi kultúra közötti funkcióegyezésekre. Amikor a „nyugdijas néni” belép a vasúti fülkébe, „banyatank”-ja egyszerre jelenik meg előttünk egy mindannyiunk által ezerszer látott tárgyként, egy életforma jelölőjeként, és az internetes folklór végtelen áradatának egyik sűrűsödési pontjaként. A közös tudásunk része – éppúgy, mint annak idején a falvédőkre hímzett alapigazságok; mint a csujjogatók pajzán beszélései.

Ugyanakkor a banyatankos néni poénoik kilencvenkilenc százaléka nagyon könnyen felejthető – mert úgy építenek erre a közös tudásra, hogy nem keretezik újra, nem kérdőjelezik meg, nem zökkenetnek ki. A *Rokonok* szerzője nem elégszik meg azzal, hogy a pusztá ráismerés örömeztétét váltsa ki befogadóból, viszont azok a cselekményfordulatok, csavarok és csattanók, melyekkel eltávolítja az elbeszéléseinek világát a hétköznapi referenciamezőjétől, szintén nagyon ismerősek. Ha egy sitcom szereplőjével történik valami teljesen meghökkentő, amiről a következő képkockában kiderül, hogy csak álmodta, akkor bosszúsan legyintek egyet: na, most fáradtak el végre a forgatókönyvírók. Ha ugyanezzel az ezerszer elhasznált eszközzel az egyik legjobb Kosztolányi-novella újraírására vállalkozó novella (*A csók*) él, akkor már-már mérges lesznek.

„[A] *Rokonok* nem tud belesimulni a kortárs prózába” – írja Boldog Zoltán lelkes kritikájában. Annyiban igazat adok neki, hogy a könyv valóban nem konceptkötet, nem olyan feszes szerkezetű, mint a mai novellagyűjtemények jó része; a szövegek összképe (szándékoltan) tarkább, heterogénebb. Ugyanakkor én jócskán látok érintkezési pontokat Pál Sándor Attila prózája és a pályatársaké között. A *pitbull* és *Az adatközlő* groteszk átváltozástörténetei hasonlóképp építenek a távlat- és szerepcseré alakzatára, mint Mán-Várhegyi Réka *Boldogtalanság az Auróra telepen*-jének metamorfózis-szövegei; a satirikus hangvételű példázat az államilag irányított, technicizált néptáncról (*Haladás*) Mécs Anna *Kapcsolati hibájának* disztópikus darabjaival rokonítható, Oppenheim úr botanikai kísérlete pedig akár Papp-Zakor Ilka *Az utolsó állatkert*-jének egyik-másik novelláját is felidézheti. A címszereplő nyugdíjas agrónomus beoltja magát egy fába, hogy aztán a szomszéd Sanyi így találjon rá: „Ent lett, vagy nem tudom. Arca van a fának, mint a Trónok harcában. Fa lett a Dezső bácsi, beszarok” (70). A novella utolsó mondataiban tehát ismét jelentkezik a popkultúra; kódjainak köszönhetően egészen pontosan megfejtető, hogy mi történt. Ami elsikkad viszont, az maga a titok. Pál Sándor Attila szövegei gyakran keltik a rejtélyesség – ha úgy tetszik, a balladai homály – benyomását, de aztán nem képesek kibontani ezt a lehetőséget. Az olvasó ezért egy idő után arra a következtetésre jut, hogy egy-egy zárlat csak azért utal a főszereplő halálára, mert azzal jobb ötlet híján mindig biztonságosan be lehet fejezni egy novellát (*A kormányos, Mi van a Dunában?*). „Elektromos vibrálás futott végig a bámeszkodókon. [...] Egy pillanatra megfagyott a levegő, szó szerint, a hideg futkosott a hátamon” (19) – számol be a *Béke* narrátora egy különleges esetről; ami az elbeszélés események szintjén történik, az viszont nem megy végbe magában az elbeszélésben, a tematikusan előálló feszültséget nem sikerül nyelvi szinten is közvetíteni. Attól, hogy egy szövegben szerepel kísértet, még nem *kisérteties*: nem az imagináció felszabadító erejét teszi számomra megtapasztalhatóvá, hanem az agyonhasznált motívumok megfáradtságát. Éppen ezért mégis azt a kötetet nyitó és záró két szöveget szerettem a legjobban, amelyek mindvégig megmaradnak az empirikus valóság keretei között. *Az öreg* úgy ad bepillantást a címszereplő életébe, hogy mindvégig megértő

tapintattal viszonyul hozzá; a *Rokonok* pedig sűrítettsége, észleleti gazdagsága, atmoszférateremtő ereje miatt ad többet, mint egy átlagosan szórakoztató karcolat a mai magyar faluról.

Pál Sándor Attila költői munkássága minden bizonnyal a kortárs líra élvonalába tartozik. Prózairói kvalitásairól a *Rokonok* alapján még nem hozható hasonlóan egyértelmű ítélet. A mikroszinten szellemes ötleteket, remekül felskiccelt figurákat, nagyszerű mondatokat találunk – talán csak magabiztosabb arányérzékre van szükség ahhoz, hogy olyan novellák álljanak össze belőlük, melyek már semmilyen hiányérzetet nem hagynak maguk után.